

Eugen Simion

Să fim naționali cu fața spre universal

Comunicare în cadrul simpozionului „Tradiție spirituală românească și deschidere spre universal”, Mănăstirea Putna, 18–20 august 2007

Dați-mi mai întâi voie să spun în numele Secției de Filologie și Literatură a Academiei Române, cât ne bucurăm că domnul Dan Hăulică, membru al Academiei noastre, s-a gândit să inițieze această dezbatere. Sper din toată inima că ea va avea o continuitate căci, discutând despre doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, discutăm în același timp despre o alianță foarte profundă în spațiul spiritului: aceea dintre religie și cultură. Religia, cum spunea chiar Zoe Dumitrescu-Bușulenga, face parte din cultură, fiind fundamentul acesteia. Remarc, totodată, că a fost bine ales locul în care să vorbim despre profesoara Zoe Dumitrescu-Bușulenga: un loc miraculos, un spațiu de calm și spiritualitate. Se potrivește cu gândirea și cu firea celei care a devenit Maica Benedicta. Se potrivește și cu ceea ce a scris ea. Mai este un fapt biografic pe care doresc să-l semnez: doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga a fost decenii de-a rândul directorul Institutului „George Călinescu”. Cum am preluat, acum, conducerea acestui institut, dați-mi voie să vă transmit un mesaj de recunoștință și simpatie din partea acestei reputeate instituții intelectuale, fondate de un mare critic, G. Călinescu.

Prima întrebare pe care mi-am pus-o, venind încoace, a fost: cum a perceput-o generația mea, generația '60, care e și generația lui Dan Hăulică, a academicianului Alexandru Zub și a multora de aici, pe profesoara noastră, Zoe Dumitrescu-Bușulenga? Și cum o percepem astăzi, după atâta vreme și după ce această profesoară a trecut prin experiența religioasă prin care a trecut?

Generația mea a ascultat-o și a urmărit-o întâi ca asistentă la Catedra de Literatură Universală, cum se numea atunci, condusă de profesorul Vianu. Așadar, prima ipostază prin care s-a prezentat doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga a fost aceea de *profesor*: un profesor inspirat, un orator foarte talentat, seducător de talentat, afectiv, cu un timbru ciudat, marcând ritmurile erudiției și afecțiunii sale.

În anii aceia, care nu erau niște ani foarte buni – anii '50 –, și într-un peisaj universitar foarte pestriț, tânăra profesoară mi s-a părut un intelectual de clasă, un erudit, în esență, care se plimbă ușor prin mai multe culturi și prin mai multe domenii.

De la filozofia culturii la muzică și artele plastice, modelele ei intelectuale erau foarte clare și într-un fel de contradicție cu modelele oficiale pe care ni le propuneau profesorii „pe puncte”, cum se zicea în timpul acela. Și anume, modelele ei intelectuale erau acelea ale clasicismului greco-latin, cele din Renaștere, apoi Shakespeare, Goethe. Acestea erau nume care reveneau mai totdeauna în discursurile sale. Dintre români în mod categoric se detașa Eminescu. Alături de Edgar Papu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga forma un tandem foarte reușit și, repet, singular în peisajul universitar bucureștean. Acești oameni tineri trăiau în preajma spirituală a lui Tudor Vianu, un mare profesor, unul dintre oamenii cei mai morali și mai inteligenți pe care eu i-am cunoscut, și în absența unui alt mare spirit, atunci scos de la Universitate, și anume G. Călinescu.

În chip paradoxal, existau atunci, într-o istorie rea, o istorie imposibilă, mari profesori. Cred că niciodată Universitatea din București, cel puțin în ramura filologiei, n-a avut, după moartea lui Maioreșcu, atât de mari profesori. A fost șansa generației noastre. În afară de Tudor Vianu, pe care l-am pomenit, în afară de G. Călinescu, care exercita un fel de fascinație

intelectuală, deși nu mai era lăsat să intre în amfiteatru, dar pe care îl urmăream peste tot pe unde putea fi ascultat, existau Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Jacques Byk și alții.

În ramura literaturii române și a literaturii comparate se remarcă acești doi tineri asistenți care împreună cu profesorul lor au salvat din punct de vedere intelectual, așa putea spune, câteva generații de intelectuali tineri. După Edgar Papu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, a apărut, ceva mai târziu, după zece ani de exil, un alt om foarte învățat căruia eu personal îi datorez foarte mult, Alexandru Piru. Deși nu exista întotdeauna o armonie între Alexandru Piru și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, eu vreau să-l amintesc și pe profesorul Piru. Vreau să semnaliez un act de toleranță creștină pe care l-a făcut Maica Benedicta: înainte de a părăsi funcția mea de Președinte al Academiei, am vrut să-mi închei niște datorii vechi și i-am recomandat în Academie, deodată, ca membrii *post-mortem* pe Edgar Papu și Alexandru Piru. Am consultat-o telefonic și am remarcat faptul că doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga a trecut peste vechile neînțelegeri și l-a acceptat pe Alexandru Piru. Într-un fel și dumneaei, dar și noi, care eram atunci la conducerea Academiei Române, ne-am achitat de aceste datorii uitate față de doi oameni de valoare. Tot atunci au fost acceptate în Academia Română și alte personalități „uite” ale culturii noastre: Alexandru Macedonski, Vladimir Streinu, Liviu Rusu etc.

În lumea totalitară din primele decenii postbelice existau câțiva mari profesori și, alături de ei, câțiva tineri conferențieri și asistenți. I-aș aminti aici pe Dimitrie Micu și Ovid Crohmălniceanu, un intelectual autentic care-și învinsese complexe ideologice, care depășeau, în cursurile și seminariile lor, tezele oficiale. Catedra de Literatură Universală, condusă de Tudor Vianu avea o mare reputație. Am aflat zilele acestea că această catedră, condusă, după Tudor Vianu, de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, până în 1982, a fost desființată, este unită, acum, cu Folclorul și Teoria Literaturii. Sau cam așa ceva... Această nouă catedră-mosaic are în fruntea ei o biată creștină, o jurnalistă culturală. La vremuri noi, oameni noi...

Revin la doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga. A doua ipostază prin care s-a relevat spiritul ei a fost aceea de *eseist și filozof al culturii*. Într-un ultim interviu pe care l-a acordat Teodorei Stanciu am citit, chiar astăzi dimineață, o propoziție în care dumneaei spune: *Eu nu sunt critic literar, nu sunt istoric literar*. Ia distanță față de profesiuni pe care le-a slujit cu strălucire. Descoperise o altă dimensiune a spiritului care o mulțumea mai mult, dimensiunea religioasă. A fost, totuși, un eseist, un filozof al culturii absolut remarcabil. N-a scris mult. Românii, îndeosebi românii intelectuali, scriu, de regulă, mult. Au mâncărime la degete. Ea n-a scris mult, dar ce a scris nu poate fi ocolit. Sunt studii de referință despre Renaștere, despre romantismul german, despre Eminescu. Alte cărți, despre Eminescu sau Creangă sunt, tot așa, cărți de referință. Le-am citit și le-am comentat atunci când au apărut. Răsfoindu-le, acum, am constatat că, indiferent de subiect, este ceva ce le unește, este ceva ce cred că particularizează demersul critic al autoarei, modul de apropiere față de opera literară. Indiferent că e vorba de Shakespeare, Goethe sau Eminescu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga îi citește și-i justifică estetic în funcție de *Weltanschauung*-ul lor, de viziunea lor asupra lumii. Sau de ceea ce Eliade numește: *un mod de a fi în lume*.

În paranteză fie zis, printre preferințele sale intelectuale se găsește și Eliade. A vorbit de multe ori, a scris de multe ori despre el și îmi amintesc că revenirea lui Eliade în cultura română prin *Aspectele mitului* i se datorează în bună măsură doamnei Zoe Dumitrescu-Bușulenga. În legătură cu textul său despre Eliade, îmi amintesc că am fost martorul unui moment foarte curios. Cartea *Aspectele mitului*, pregătită, tipărită, cu prefața de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, era oprită de cenzură. Nu se știa de ce, iar apariția acestei cărți a fost așteptată ani de zile, cred că doi-trei ani

de zile. Prin 1976 – începutul lui 1977, mi s-a întâmplat și mie un accident de felul acesta, și anume o carte de-a mea, care se numește *Scritori români de astăzi*, vol. II, a fost de asemenea oprită și aceasta pentru că acolo era vorba despre Eliade, Noica, Pandrea, Vasile Voiculescu, scriitori pușcăriași. Și am ajuns la secretarul Cornel Burtică, cel care răspundea atunci de literatură, introdus de Adrian Păunescu, căruia îi rămân dator. Când cartea mea a fost trimisă spre topire, Marin Preda, care era directorul editurii, mi-a spus: *Mon cher, eu nu știu ce să fac, eu nu mă înțeleg cu ăștia..., fă și dumneata ceva, du-te la Păunescu; Păunescu are intrare la cei de sus.* Și, într-adevăr, Adrian Păunescu m-a ajutat să ajung în cabinetul lui Cornel Burtică, secretarul C.C. Acesta mă aștepta cu un caiet de vreo 150 de pagini în față: *Bine, zice el, i-ai băgat în cartea dumitale pe toți pușcăriașii, și a început să-i numească pe toți la rând.* Când a ajuns la Eliade, care nu fusese pușcăriaș, dar era în exil, zice: *Și pe ăsta de ce l-ai introdus în sumar? Trăiește în exil. Da, zic eu.* Și am început să-i povestesc, în câteva fraze: *Eliade este cel mai mare istoric al religiilor ș.a.m.d.* La care omul din față mea a spus: *Ce vorbești, dom'le? Este așa cum zici dumneata?* A devenit foarte curios. Oricum, m-a ascultat cu atenție și am avut impresia că înțelege faptul că „exilatul” Eliade este o mare personalitate intelectuală... Nu vă spun bazaconii, așa s-au întâmplat lucrurile. Eu mi-am salvat cartea, dar a fost salvată și cartea lui Eliade. Într-adevăr, în două săptămâni a apărut volumul *Aspectele mitului*. E o întâmplare autentică, pe care vă rog să o luați ca pe o confesiune, fără a crede că îmi asum alte merite.

Revin la ceea ce cred că particularizează eseistica doamnei Zoe Dumitrescu-Bușulenga în raport cu ceea ce facem noi, ceilalți. Se observă, și la Edgar Papu și la Zoe Dumitrescu-Bușulenga, această racordare permanentă a fenomenului românesc la fenomenul literar universal. Este de remarcat faptul că îl discută pe Eminescu, de pildă, din perspectiva romantismului european în genere.

În fine, tot legat de această ipostază de filozof al culturii, trebuie să mai semnalăm ceva, și anume modul, corect și ieri, corect și astăzi, în care doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga înțelege raportul dintre național și universal. Este o temă care ne obsedează pe noi, românii. Prima noastră frică e aceea de a nu fi prea localiști, iar a doua frică este să nu devenim prea internaționaliști și să ne pierdem specificul. Or, observa și Dan Hăulică, direcția fusese dată încă din secolul al XIX-lea de către Maiorescu, într-o frază celebră pe la începutul anilor '80: *Să fim naționali cu fața spre universalitate!* Impresia mea este că Zoe Dumitrescu-Bușulenga a adâncit această relație și în toate studiile ei a încercat să nu fie nici un spirit localist îngust, nici un internaționalist fără rădăcini, ci un europenist deschis și cu toate porțile libere. O înțelegere bună, o înțelegere corectă cred pe care au avut-o, într-un anume sens, și marii critici de după Maiorescu: Ibrăileanu, Lovinescu și G. Călinescu.

Trebuie să aduc în atenție un fapt deja amintit astăzi și despre care am citit în dimineața aceasta într-un articol pe care nu-l știam și anume: interesul acordat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga procesului de globalizare. Și dumneaei, pe bună dreptate, este îngrijorată de ceea ce se petrece cu noua generație de intelectuali. Ce ne promite, ce ne anunță globalizarea? Îngrijorarea ei este justificată atâta vreme cât prin globalizare înțelegem uniformizarea culturii. Este lucrul de care ne este teamă cel mai mult nouă, oamenilor de cultură. La acest punct lucrurile trebuie, cred, despărțite. Globalizarea este un fenomen inevitabil, atâta vreme cât este vorba de elementele de civilizație. Lumea trebuie să se civilizeze, să se sincronizeze, să beneficieze de această tehnologie extraordinară ce pătrunde în toate colțurile lumii. Pe de altă parte, dacă prin globalizare înțelegem o singură limbă, o singură cultură, un singur mod de a gândi, o anulare a tradițiilor spirituale, acest lucru e într-adevăr primejdios pentru că bogăția culturii înseamnă

bogăția diferențelor. Așa că am înțeles foarte bine îngrijorarea Maicii Benedicta care se întreba ce se întâmplă cu această dictatură în media de astăzi, ce se întâmplă cu această incultură a culturii pe care ne-o oferă televiziunea care a căpătat un rol nemeritat în viața noastră: rolul de educator al noilor generații. Filozofia ei, ca să închei această a doua ipostază sub care ne apare Zoe Dumitrescu-Bușulenga, este că *omul complet, omul deplin, omul care are o înțelegere bună cu lumea din jur și cu natura ce ne poartă este omul format de valorile clasice, morale și spirituale.*

Doă cuvinte despre o altă ipostază sub care ne apare această femeie învățată și bună – o numesc astfel pentru că de câte ori am ascultat-o sau am stat de vorbă cu dumneaei mi-a dat sentimentul unei inteligențe bune, a unei bunătați ca formă a inteligenței sau a unei inteligențe ca formă a bunătații. Este ipostaza de *animator cultural* sau, cum zicea Noica, de *antrenor cultural*. Insist asupra acestui aspect. Ca profesor, după aceea ca director al Institutului „George Călinescu”, ca vicepreședinte al Academiei Române și ca deținătoare a altor funcții pe care le-a avut la Roma, în fruntea Accademiei di Romania, Zoe Dumitrescu-Bușulenga a format multe generații. Era un om prietenos, avea o diplomație foarte specială, foarte fină și foarte eficientă, ceea ce nu se întâmplă des la noi. Noi suntem o națiune învrăjbită, ne certăm tot timpul, trângănim toată ziua, ne place să bârfim... Zoe Dumitrescu-Bușulenga spunea că poate gena asta vine de la tracii care ar fi stăpânit lumea dacă nu s-ar fi certat între ei. Nu știu dacă este așa, dar sigur e că societatea de astăzi este o societate învrăjbită și, ce-i mai curios, intelectualii sunt cel mai puțin toleranți cu semenii lor. De aceea nu mai reprezentăm mare lucru azi. Noi am fost o forță, chiar în vremuri grele. Uniunea Scriitorilor era o forță, a reprezentat o forță morală într-un regim totalitar. În Consiliul Uniunii Scriitorilor, iar Dan Hăulică poate fi martor aici, în anii '80, se spuneau lucruri foarte dure despre regimul totalitar. Era o coeziune între noi. Această coeziune nu mai există azi.

Ei bine, Zoe Dumitrescu-Bușulenga era un *spirit făcut pentru prietenie și pentru o anumită diplomație*. Avea un mod rapid de a se replia. Râsul ei era eliberator. Ați și auzit-o la sărbătorirea a 85 de ani, avea un râs stenic, frumos. Dar avea în același timp și o capacitate extraordinară de repliere spre fondul grav al lucrurilor. Știa să vadă sensurile grave ale unei probleme. Răspândeă în jurul ei un fel de respect față de valorile spiritului. Aș vrea să subliniez acest lucru. În prezența ei nu puteai spune lucruri lipsite de sens, ceea ce e foarte important. Regăseam în acest mod de a fi stilul Vianu, pe care Zoe Dumitrescu-Bușulenga a încercat să-l ducă mai departe. Un stil pe care l-aș numi stabilizator. Într-adevăr, ascultându-l pe Vianu, citindu-l, am avut mereu acest sentiment că ce spune este corect și că lucrurile sunt la locul lor, nu sunt deloc învâlmășite. Acest stil a fost dus mai departe de doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga prin felul ei de a fi și chiar prin felul ei de a scrie și de a gândi lucrurile. Celălalt stil, stilul Călinescu, fascinant pentru noi, era stilul unui geniu spectaculos, imprevizibil, fascinant.

În fine, și cu asta voi încheia și-mi cer scuze că am întins prea mult această cuvântare, mai exista în structura interioară, a doamnei Zoe Dumitrescu-Bușulenga o dimensiune pe care n-am bănuțit-o de la început. N-am bănuțit-o când îi ascultam cursurile, pentru că o ascundea bine, o ocrotea, ca să spunem. E vorba de *o dimensiune a religiosului* pe care de abia foarte târziu am descoperit-o. De remarcat e convorbirea nu *despre Dumnezeu*, cum spunea aici Înalt Prea Sfințitul Pimen, ci *cu Dumnezeu*. Abia acum ne dăm seama că această vocație religioasă făcea parte, de la început, din ființa Doamnei Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Abia în ultimii ani, mi-am dat seama că avea o profundă vocație creștină. Nu e tot una, într-adevăr, să vorbești despre Dumnezeu și să vorbești cu Dumnezeu. Toți vorbim despre Dumnezeu. Toți suntem pricepuți în asta. Dar să ai o vocație creștină, profund creștină, și să trăiești creștin, în chip creștin, acesta este un fapt ce apare

foarte rar în rândul intelectualilor. E o vocație care vine, în cazul ei, după părerea mea, în prelungirea iubirii pentru modelele clasice și pentru valorile creștine. În fond, această propensiune spre universal, pentru o viziune a universalului, dorința de a înțelege cauzalitățile profunde ale lucrurilor, au dus-o spre o înțelegere religioasă a lumii. Mai mult, este ea însăși o ființă religioasă, un om credincios, legat de tradițiile răsăritene ale creștinismului. Este o observație pe care cred că o putem face cu certitudine. Mi-amintesc de disocierea pe care o făcea un filozof din anii '30, Nae Ionescu, care spunea că ceea ce ne desparte pe noi, răsăritenii ortodocși, de occidentul european, catolic, se poate sugera prin două cuvinte: în timp ce pentru occident verbul esențial este *a cunoaște*, pentru noi, răsăritenii, verbul esențial este *a înțelege*. Cunoașterea înseamnă: cunosc acest obiect și îl clasific, îl pun într-o rubrică. *A înțelege* înseamnă a-mi asuma universul, a face din lumea de afară propria mea viață. Nu știu cât de adevărată este această disociere, mă întreb dacă nu cumva *a cunoaște* înseamnă și *a înțelege*, iar *a înțelege* nu presupune în primul rând *a cunoaște*. Dar dacă rămânem la această disociere, *verbul a înțelege mi se pare esențial pentru omul religios care se revelează a fi Zoe Dumitrescu-Bușulenga*. Din acest punct de vedere, cred că ea face parte dintr-o familie spirituală a culturii noastre. Este vorba de familia acelor cărturari învățați care au fost în același timp spirite religioase profunde. Mă gândesc la Mircea Vulcănescu, mă gândesc la altă femeie, absolut splendidă în cultura română, pe nedrept marginalizată și ignorată, Alice Voinescu (jurnalul ei, publicat acum post-mortem, este cutremurător, una dintre cele mai puternice mărturii, intelectuale și spirituale, făcute de un român); apoi Nicolae Steinhardt, acest splendid om care a preferat să intre în pușcărie decât să fie martor al acuzării împotriva lui Voiculescu, Noica și Dinu Pillat. Menționez că din această familie face parte și Dinu Pillat ca atare, el însuși un om religios.

Doamnelor și domnilor, pentru a încheia, voi spune că Zoe Dumitrescu-Bușulenga mi se pare un produs reușit, bun, strălucitor, dacă vreți, al umanismului european în care ea așeza și Ortodoxia. Ea respinge globalizarea despre care zice că se adresează *părții poftitoare și profitoare din om*. Crede că omul despărțit de Dumnezeu se află în primejdie. Citind-o, m-am gândit la Simone de Beauvoir, cunoscutul filosof existențialist, intelectual remarcabil, susținătoare a lui Sartre. Ea scrie undeva că, pierzând pe Dumnezeu, omul a devenit, în fine, liber. Este, oare, adevărat? Dimpotrivă, omul fără religie a devenit în secolul al XX-lea un fel de corabie fără cârmă. Zoe Dumitrescu-Bușulenga a voit, cât timp a trăit, să îmbuneze și să înfrumusețeze lumea. Aspira, așa cum spune într-un articol foarte inspirat academicianul Alexandru Zub, spre un etos al echilibrului. Eu mi-aș permite să adaug: în afară de acest etos al echilibrului este în ființa și în opera ei și un etos al plenitudinii. Acest lucru mi se pare esențial în demersul intelectual și moral pe care l-a ilustrat Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta.